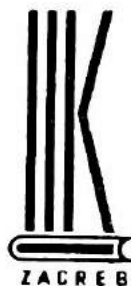

IMMANUEL KANT

KRITIKA RASUDNE SNAGE

Preveo

VIKTOR D. SONNENFELD

KULTURA — ZAGREB

1957

Prvi odsiek

ANALITIKA ESTETIČKE RASUDNE SNAGE

Prva knjiga

ANALITIKA LIJEPOGA

PRVI MOMENT SUDA UKUSA,* PREMA KVALITETU

§ 1.

SUD JE UKUSA ESTETIČAN

Da bismo razlikovali, da li je što lijepo ili ne, mi predodžbu ne odnosimo s pomoću razuma na objekt u svrhu spoznaje, nego s pomoću uobrazilje (možda skopčane s razumom) na subjekt i osjećaj njegove ugone ili neugode. Sud ukusa nije dakle sud spoznaje, dakle ne logički, nego estetički, pod kojim se ne razumijeva onaj sud, čiji odredbeni razlog može da bude *samo subjektivan*. Svaki odnos predodžbi, čak odnos osjećaja, može da bude objektivn (a onda on znači ono realno neke empirijske predodžbe), samo ne odnos prema osjećaju ugone i neugode, kojim se ništa ne označuje na objektu, nego u kojemu subjekt sam sebe osjeća, kako ga predodžba aficira.

Pravilnu, svrsishodnu građevinu obuhvatiti svojom moći spoznavanja (bilo u jasnu ili nejasnu načinu predodživanja) jest nešto posve drugo, nego s osjećajem svidanja

*) Definicija ukusa, koja se ovdje uzima kao osnov, jest, da je on prosuđivanje lijepoga. No što se zahtijeva za to, da se neki predmet naziva lijepim, to mora da otkrije analiza sudova ukusa. Momente, na koje ta rasudna snaga pazi u svojoj refleksiji, potražio sam po napatku logičkih funkcija suđenja (jer je u sudu ukusa još uvijek sadržan neki odnos prema razumu). Odnos kvaliteta uzeo sam prvo na razmatranje, jer estetički sud o lijepome prvo uzima u obzir njega.

biti svijestan toga načina predočivanja. Ovdje se predodžba posve odnosi na subjekt, i to na njegov životni osjećaj, pod imenom osjećaja ugone ili neugode. Taj osjećaj osniva posve osobitu moć razlikovanja i prosuđivanja, koja ne pridonosi spoznaji, nego samo poređuje danu predodžbu u subjektu s cijelom moći predodžbi, koje duša postaje svijesna u osjećaju svojega stanja. Dane predodžbe u nekome sudu mogu biti empirijske (dakle estetičke); ali sud, koji se s pomoću njih izriče, jest logički, ako se one predodžbe samo u sudu odnose na objekt. Obratno pak, ako bi dane predodžbe bile čak racionalne, ali ako bi se u nekome sudu odnosile samo na subjekt (njegov osjećaj), onda je on utoliko uvijek estetičan.

§ 2.

SVIĐANJE, KOJE ODREĐUJE SUD. UKUSA, BEZ SVAKOGA JE INTERESA

Interesom naziva se ono sviđanje, koje povezujemo s predodžbom egzistencije nekoga predmeta. Zato je takvo sviđanje uvijek ujedno u odnosu prema moći žudnje, i to ili kao njezin odredbeni razlog ili je pak u nužnoj vezi s njenim odredbenim razlogom. No kad se pita, da li je što lijepo, onda se ne želi znati, da li je nama ili bilo kome što stalo do egzistencije stvari, ili da li samo i može kome biti do nje; nego kako je mi prosuđujemo u samome razmatranju (zrenju ili refleksiji). Ako me tko zapita, da li nalam, da je palača, koju vidim pred sobom, lijepa, onda ja doduše mogu reći: ne volim takve stvari, koje su napravljene samo za gledanje, ili kao onaj irokeški sahem: da mu se Pariz ne sviđa ništa bolje nego tandara; ja još povrh toga mogu valjano po *rousseauovski* grditi taštinu velikih, koji znoj naroda upotrebljavaju za takve nepotrebne stvari; ja se najzad veoma lako mogu uvjeriti, da se, kad bih se nalazio na nenastanjenu ostrvu bez nade, da ću igda opet dospjeti među ljude, i kad bih samom svojom željom mogao dočarati na nj takvu divnu građevinu, ne bih čak ni potrudio za to, kad bih već imao kolibu, koja bi mi bila dosta udobna. Sve mi se to može priznati i odo-

bravati; samo o tome sada nije govor. Mi želimo znati samo ovo: da li je ta zgođna predodžba predmeta popraćena u meni sa svidanjem, koliko god ja ravnodušan bio u pogledu egzistencije predmeta te predodžbe. Lako je uvidjeti, da se radi o tome, što ja od te predodžbe činim u sebi samome, a ne o tome, u čemu ja zavisim od egzistencije toga predmeta, da bi se kazalo, da je *lijep* i da bi se dokazalo, da ja imam ukusa. Svatko mora priznati, da je onaj sud o ljepoti, u koji se miješa najmanji interes, veoma pristran i da nije čist sud ukusa. Čovjek ni najmanje ne smije biti zagrijan za egzistenciju stvari, nego mora u tome pogledu biti sasvim ravnodušan, da bi u stvarima ukusa bio sudac.

No mi to načelo, koje je od osobite važnosti, ne možemo razjasniti bolje, nego ako čistome nezainteresiranom* svidanju u sudu ukusa suprotstavimo ono, koje je skopčano s interesom; napose ako smo ujedno sigurni, da nema više vrsta interesa, nego koje se upravo sada imaju spomenuti.

§ 3.

SVIDANJE UGODNOGA SKOPČANO JE S INTERESOM

Ugodno je ono, što se osjetilima sviđa u osjećaju. Ovdje se sada odmah pruža prilika, da se prekori i upozori na posve obično zamjenjivanje dvostrukoga značenja, koje može da ima riječ osjećaj. Svako svidanje (kaže ili misli se) samo je osjećaj (neke ugone). Prema tome je sve, što se sviđa, ugodno upravo po tome, što se sviđa (pa je prema različnim stupnjevima ili i odnosima prema drugim ugodnim osjećajima *milo, ljupko, prijatno, radosno* i t. d.). No ako se to prizna, onda su utisci osjetila, koji određuju nagnuća, ili načela uma, koja određuju volju, ili zgođne

*) Sud o onome predmetu svidanja može biti posve *nezainteresiran*, ali ipak veoma *interesantan*, t. j. on se ne osniva na interesu, ali on proizvodi neki interes; takve su vrste svi čisti moralni sudovi. No sudovi ukusa po sebi također ne osnivaju nikakav interes. Samo u društvu postaje interesantno, ako čovjek ima ukusa, a razlog tome pokazat ćemo kasnije.

reflektirane forme zrenja, koje određuju rasudnu snagu, posve jedno te isto, što se tiče djelovanja na osjećaj ugone. Jer ugon bila bi prijatnost u osjećaju našega stanja; a kako konačno sve obrađivanje naših moći mora ići za onim praktičnim i sjediniti se u tome kao svojem cilju, ne bi im se moglo pripisati nikakvo drugo procjenjivanje stvari i njihove vrijednosti, nego što je ono, koje se sastoji u užitku, što ga obećavaju. O načinu, kako one dolaze do toga, na koncu se i ne radi, a kako izbor sredstava u tome jedino može sačinjavati neku razliku, ljudi bi se zacijelo međusobno mogli optuživati zbog ludosti i nerazumnosti, ali nikada zbog podlosti i zlobe; jer svi oni, svaki na svoj način gledajući stvar, trče za jednim ciljem, koji je za svakoga užitak.

Ako se neko određenje čuvstva ugone ili neugode naziva osjećajem, onda taj izraz znači nešto posve drugo, nego ako predodžbu neke stvari (s pomoću osjetila, kao receptiviteta, koji pripada moći spoznavanja) nazivam osjećajem (= osjet).¹ Naime u potonjem se slučaju predodžba odnosi na objekt, a u prvome samo na subjekt i ne služi ni za kakvu spoznaju, pa ni za onu, kojom subjekt sebe spoznaje.

Mi međutim u gornjem objašnjenju razumijevamo pod riječju osjećaj neku objektivnu predodžbu osjetila; a da se ne bismo neprestano izlagali opasnosti, da ćemo biti krivo shvaćeni, mi ćemo ono, što u svako doba mora ostati subjektivno i što upravo ne može sačinjavati predodžbu nekoga predmeta, nazivati inače uobičajenim imenom čuv-

¹) Budući da u njemačkome jeziku riječ »Empfindung« ima dvojako značenje, t. j. »osjećaj«, pojam, koji pripada u psihologiju čuvstva, i »osjet«, pojam, koji pripada u psihologiju spoznavanja, zato je Kant bio prinuđen, da ovdje upozori na dvojako značenje njemačke riječi »Empfindung«. Naš jezik ima međutim za spomenuta dva pojma različite oznake: »osjećaj« u emocionalnome smislu i »osjet« ili »oćut« u psihologijsko-spoznajnome smislu. Prema tome bi za nas ovdje izneseno Kantovo objašnjenje bilo sasvim suvišno. No kao što u njemačkome za ona dva pojma nema posebnih izraza, tako ih nema ni u istočnome govoru našega naroda, gdje se još i danas riječ »osjećaj« upotrebljava u dvojakome značenju, premda su Ristić i Kangrga u svoj rječnik unijeli dvije različite zamjene za njemačku riječ »Empfindung«. Tako tek Miloš Jovičić u prijevodu Tjeplovljeve »Psihologije« (Beograd, 1948.) ispravno upotrebljava dva različna izraza »oset« i »osećaj« za »Empfindung«. — Prev.

stvo. Zelena boja livade pripada objektivnome osjećaju (osjetu) kao opažanje nekoga predmeta osjetila; ali njegova prijatnost *subjektivnome* osjećaju, kojim se ni jedan predmet ne predočuje: t. j. čuvstvu, s kojim se predmet promatra kao objekt sviđanja (koje nije njegovo spoznavanje).

Dakle da moj sud o nekome predmetu, kojim ga proglašavam ugodnim, izražava neki interes za nj, jasno je već iz toga, što on osjećajem pobuđuje žudnju za takvim predmetom, dakle što sviđanje ne pretpostavlja sam sud o njemu, nego odnos njegove egzistencije prema mojemu stanju, ukoliko se ono aficira takvim objektom. Zato se o ugodnome ne kaže samo: ono se *sviđa*, nego: ono *razveseljava*. Nije to zgoljno odobravanje, koje mu ja posvećujem, nego se na taj način stvara nagnuće; a za ono, što je na najživlji način ugodno, nije potreban nikakav sud o kakvoći objekta, tako da oni, koji uvijek idu samo za uživanjem (jer to je ona riječ, kojom se označuje ono unutrašnje užitka), sebe rado oslobađaju svakoga suđenja.

§ 4.

SVIĐANJE DOBROGA SKOPČANO JE S INTERESOM

Dobro je ono, što se posredovanjem uma sviđa s pomoću samoga pojma. *Dobrim* za što (ono korisno) nazivamo mi ponešto, što se sviđa samo kao sredstvo; ali *po sebi dobrim* nešto drugo, što se sviđa sâmo za sebe. U obojemu sadržan je uvijek pojam neke svrhe, prema tome odnos uma prema (bar mogućemu) htijenju, dakle sviđanje *bitka* nekoga objekta ili radnje, t. j. neki interes.

Da bih našao, da je nešto dobro, za to ja u svako doba moram znati, kakva bi stvar imao biti taj predmet, t. j. ja moram imati neki pojam o njemu. To mi međutim nije potrebno, da bih na nečemu našao ljepotu. Cvijeće, slobodne crtarije, bez cilja međusobno isprepleteni potezi pod imenom lišća ne znače ništa, ne zavise ni od kakvoga određenog pojma, a ipak se sviđaju. Sviđanje lijepoga mora zavisiti od refleksije o nekome predmetu, koji vodi do nekoga pojma (neodređeno do kojega), pa se time razlikuje i od ugodnoga, koje se osniva posve na osjećaju.

Čini se doduše, da je ono ugodno u mnogim slučajevima istovrsno s dobrim. Tako će se obično reći: svaki (naročito trajni) užitak jest sam po sebi dobar, što otprilike znači toliko: biti trajno ugodan ili dobar jest isto. No tu ubrzo možemo primijetiti, da je to samo pogrešno zamjenjivanje riječi, jer se nipošto ne mogu međusobno zamijeniti pojmovi, koji specifično pripadaju tim izrazima. Ono ugodno, što kao takvo predstavlja predmet samo u odnosu prema osjetilu, mora se najprije s pomoću pojma neke svrhe svesti pod principe uma, da bi se kao predmet volje nazvao dobrim. Da je to onda posve drugi odnos prema sviđanju, ako ja ono, što razveseljuje, ujedno nazivam *dobrim*, vidi se iz toga, da li je ono samo posredno-dobro ili neposredno-dobro (da li korisno ili i po sebi dobro), jer se naprotiv kod ugodnoga i ne može pitati za to, budući da ta riječ uvijek znači nešto, što se neposredno sviđa. (Isto je tako i s onim, što nazivam lijepim.)

Čak u najobičnijemu govoru razlikuje se ono ugodno od dobroga. Za jelo, kod kojega začini i drugi dodaci poboljšavaju okus, kaže se bez sustezanja, da je ugodno, a kraj toga se ujedno priznaje, da nije dobro, jer neposredno doduše *godi* osjetilima, ali ono se ne sviđa posredno, t. j. razmotreno s pomoću uma, koji gleda na posljedice. Čak u prosuđivanju zdravlja može se još opaziti ta razlika. Ono je svakome, koji ga ima, neposredno ugodno (bar negativno, t. j. kao nedostatak svih tjelesnih boli). No da bi se kazalo, da je zdravlje dobro, mora se ono s pomoću uma upraviti još na svrhe, naime da je zdravlje stanje, koje nas čini raspoloženima za sve naše poslove. U pogledu blaženstva¹ misli naposljetku svatko, da najveću sumu (kako po veličini, tako i po trajanju) prijetnosti života, može nazvati pravim, štoviše, čak najvišim dobrom. No um se protivi i tome. Prijatnost je užitak. Ali ako je samo on po srijedi, onda bi bilo glupo, da čovjek bude skrupulozan u pogledu sredstava, koja mu ga pribavljaju, da li se postigao trpno, podatnošću prirode, ili samodjelatnošću ili našim vlastitim djelovanjem. No da egzistencija nekoga čovjeka po sebi² ima vrijednosti, čovjeka, koji (a u toj je namjeri još i veoma djelatan) živi samo zato, da *uživa*, čak i onda, kad

¹) 1. izd. »O blaženstvu pak« i t. d.

²) »po sebi« nema u 1. izd.

bi on pri tome drugima, koji isto tako idu samo za uživanjem, najbolje služio kao sredstvo, i to zato, što bi s pomoću simpatije zajedno s njima dijelio sav užitak, o tome se um nikada ne će dati uvjeriti. Samo onim, što on bez obzira na užitak čini u potpunoj slobodi i nezavisno od onoga, što bi mu priroda i trpno mogla pribaviti, daje on apsolutnu¹ vrijednost svojem bitku kao egzistenciji osobe; a blaženstvo s cijelim obiljem svoje prijatnosti ni izdaleka nije apsolutno dobro.*

Ali bez obzira na svu tu različitost između ugodnoga i dobroga, oboje se ipak slažu u tome, da su uvijek skopčani s nekim interesom za svoj predmet; ne samo ono ugodno u § 3. i ono posredno dobro (ono korisno), koje se sviđa kao sredstvo za neku prijatnost, nego i ono apsolutno i u svakome pogledu dobro, naime moralno dobro, kojemu pripada najviši interes. Jer dobro je objekt volje (t. j. umom određene moći žudnje). Nešto pak htjeti i nalaziti svidanje u njegovu bitku, zainteresirati se za nj, jest identično.

§ 5.

POREĐIVANJE TRIJU SPECIFIČNO RAZLIČNIH VRSTA SVIĐANJA

Ono ugodno i dobro imaju oboje neki odnos prema moći žudnje, a utoliko dovode sa sobom svidanje, ono prvo (podražajima, stimulusima) patologijski uvjetovano, a ovo drugo čisto praktično svidanje, koje se ne određuje prosto predodžbom predmeta, nego ujedno predočenom vezom subjekta s egzistencijom toga predmeta. Ne samo predmet, nego i njegova egzistencija sviđa se. Naprotiv je sud ukusa samo *kontemplativan*, t. j. sud, koji, indiferentan u pogledu bitka nekoga predmeta, poređuje samo njegovu kakvoću s osjećajem ugone i neugode. Ali sama ta kontemplacija

¹) »apsolutnu« dodatak 2. izd.

*) Neka obavezatnost za uživanje očita je besmislica. To isto mora dakle da bude i tobožnja obavezatnost za sva djelovanja, koja imaju za svoj cilj samo uživanje; koliko god to uživanje bilo izmišljeno (ili optočeno) duhovno, pa makar to bio i neki mistični, takozvani nebeski užitak.

također nije upravljena na pojmove, jer sud ukusa nije sud spoznaje (ni teorijski ni praktični),¹ a zato se i ne osniva na pojmovima ili i ne teži za takvima.

Ugodno, lijepo, dobro označuju dakle tri različna odnosa predodžbi prema osjećaju ugone i neugode, u pogledu kojega međusobno razlikujemo predmete ili vrste predodžbi. Također nisu istovrsni svakome primjereni izrazi, kojima se označuje komplacencija u njima. *Ugodno* zove se za nekoga ono, što ga *razveseljava*; *lijepo*, što mu se prosto *sviđa*; *dobro*, što on cijeni, *odobrava*,² t. j. u što stavlja neku objektivnu vrijednost. Prijatnost vrijedi i za bezumne životinje; ljepota samo za ljude, t. j. životinjska, ali ipak umna bića, no ne prosto kao za takva (na pr. duhove), nego ujedno i kao životinjska;³ ono dobro pak za svako umno biće uopće. Načelo, koje samo onim, što slijedi, može dobiti svoje potpuno opravdanje i objašnjenje. Može se reći, da je od svih triju vrsta svidanja svidanje ukusa u pogledu lijepoga isključivo i jedino nezainteresirano i slobodno svidanje; jer nikakav interes, ni interes osjetila ni interes uma, ne iznuđuje svidanje. Zato bi se o svidanju moglo reći, da se u tri spomenuta slučaja odnosi na *nagruće* ili *milje* ili *štovanje*. *Milje* je naime jedino slobodno svidanje. Predmet nagruća i predmet, za kojim nam umski zakon nameće žudnju, ne dopuštaju nam nikakvu slobodu da sebi sami od nečega napravimo predmet ugone. Svaki interes pretpostavlja potrebu ili je proizvodi, a kao odredbeni razlog odobravanja ne dopušta više da sud o predmetu bude slobodan.

Što se tiče nagruća kod ugodnoga, to svatko kaže: glad je najbolji kuhar, a ljudima zdrava teka prija sve, što god se dade jesti; prema tome takvo svidanje ne dokazuje nikakav izbor po ukusu. Samo ako je potreba zadovoljena, može se razlikovati, tko između mnogih ima ukusa ili ne. Isto tako ima običaja (konduita) bez kreposti, uljudnosti bez dobrotvornosti, čestitosti bez časnosti i t. d. Jer gdje govori čudoredni zakon, tu objektivno nema više nikakvoga slobodnog izbora u pogledu onoga, što treba činiti; a poka-

¹) 1. izd. ima samo: »sud spoznaje (teorijski)«.

²) »odobrava« dodatak 2. izdanju

³) Riječi: »ali ipak umna bića... životinjska« nema u 1. izdanju.

zivati ukusa u svome vladanju (ili u prosuđivanju drugih), to je nešto posve drugo, nego očitovati svoj moralni način mišljenja, jer ovaj sadržava zapovijed i proizvodi potrebu, dok se naprotiv čudoredni ukus samo igra s predmetima sviđanja, a da se ni za jedan¹ ne veže.

Iz prvoga momenta izvedeno razjašnjenje lijepoga

Ukus je moć prosuđivanja nekoga predmeta ili nekoga načina predočivanja s pomoću sviđanja ili nesviđanja bez ikakvoga interesa. Predmet takvoga sviđanja zove se *lijep*.

DRUGI MOMENT SUDA UKUSA, NAIME PREMA NJEGOVU KVANTITETU

§ 6.

LIJEPO JE ONO, ŠTO SE PREDOČUJE BEZ POJMOVA KAO OBJEKT OPĆEGA SVIĐANJA

Ovo se razjašnjenje lijepoga može izvesti iz njegova predašnjega razjašnjenja kao predmeta sviđanja bez svakoga interesa. Jer ono, o čemu je tko svijestan, da je sviđanje toga nečega kod njega samoga bez svakoga interesa, o tome on ne može suditi drukčije, nego da ono za svakoga mora sadržavati neki razlog sviđanja. Kako se ono naime ne osniva na nekome nagnuću subjektovu (niti na kakvome drugom promišljenom interesu), nego kako se onaj, koji sudi, u pogledu sviđanja, koje posvećuje predmetu, osjeća *slobodan*, zato on ne može pronaći neke privatne uvjete kao razloge sviđanja, kojih bi se držao samo subjekt, a zato ga mora smatrati osnovanim u onome, što može da pretpostavi i kod svakoga drugoga; prema tome mora da ima razloga da svakome pripisuje slično sviđanje. Stoga će on o lijepome govoriti tako, kao da je ljepota svojstvo predmeta i kao da je sud logički (kao da s pomoću pojmova o objektu sačinjava neku njegovu spoznaju), premda je samo estetički, sadržavajući samo odnos predodžbe predmeta prema subjektu; zato, što s logičkim

¹) Kant: »jedno«; kor. Erdmann.

ipak ima tu sličnost, da se za svakoga može pretpostaviti njegovo vađenje. Ali iz pojmova ta općenitost također ne može proizaći. Jer od pojmova nema prijelaza na osjećaj ugone ili neugode (izuzevši u čistim praktičnim zakonima, ali kojima pripada neki interes, kakav s čistim sudom ukusa nije povezan). Prema tome mora sudu ukusa, sa sviješću o odbijanju od svakoga interesa, pripadati zahtjev na vađenje za svakoga, bez općenitosti, koja je upravljena na objekte, t. j. s njima mora biti skopčan zahtjev na subjektivnu općenitost.

§ 7.

POREDBA LIJEPOGA S UGODNIM I DOBRIM S POMOĆU GORNJEGA OBILJEŽJA

U pogledu *ugodnoga* zadovoljava se svatko time, da se i njegov sud, što ga osniva na privatnome osjećaju i kojim kaže o nekome predmetu, da mu se sviđa, ograničava samo na svoju osobu. Stoga se on rado zadovoljava, kad ga drugi, ako kaže: ovaj je kanarski sekt prijatan, ispravi u načinu izražavanja i ako ga podsjeti, neka kaže: on je *meni* prijatan. Tako je ne samo s okusom jezika, nepca i ždrijela, nego i s onim, što je svakome ugodno za oči i uši. Jer jednome je ljubičasta boja blaga i ljupka, a drugome mrtva i bez života. Jedan voli ton duvačkih instrumenata, a drugi ton instrumenata na žice. Prepirati se o tome s namjerom, da se sud drugih, koji je različan od našega, kao da mu je logički oprečan, prekora kao neispravan, bila bi ludost. U pogledu ugodnoga vrijedi dakle načelo: *svatko ima svoj vlastiti*¹ ukus (osjetila).

S lijepim stoji posve drukčije. Bilo bi (upravo obratno) smiješno, kad bi se netko, tko bi sebi uobražavao nešto na svoj ukus, mislio opravdati ovim: ovaj predmet (zgrada, koju vidimo, odijelo, što ga onaj čovjek nosi, koncert, koji slušamo, pjesma, koja je dana na ocjenu) jest *za mene* lijep. Jer on predmet ne smije nazvati *lijepim*, ako se samo njemu sviđa. Mnogo toga može za njega imati draži i prijatnosti, za to nitko ne mari; ali ako za nešto kaže, da je

¹) 1. izd.: »posebni«